

„ПОХВАЛА КЊИЗИ“ – БЕСЈЕДА О БЕСЈЕДНИШТВУ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА¹

Гаврил Стефановић Венцловић, знаменити проповједник и српски писац из прве половине осамнаестог вијека, оставио је обиман опус од близу двадесет хиљада рукописних страница. Половина тог опуса писана је на народном језику и претежно у облику бесједа. У његовом бесједничком искуству сукестле су се двије традиције: источнохришћанска/византијска и савремена украјинска омитика, чији су главни представници били Лазар Баранович и Јоаникије Гаљатовски. На основу модела из ових традиција на које се угледао, али и слиједом импулса властитих разноврсних дарова, Венцловић је састављао своје бесједе. За неке од њих, у којима се оцртава вјерни колективни портрет његових парохијана/слушалаца, може се поуздано устврдити да су оригиналне творевине овог знаменитог бесједника. Између више бесједа у којима се Венцловић спорадично дотиче и питања важних за препознатљивости овога древнога жанра, издваја се она под насловом „Похвала књизи“, која се може тумачити и као теоријска платформа Венцловићеве бесједничке праксе.

Кључне ријечи: Гаврил Стефановић Венцловић, бесједа, српско барокно бесједништво, проповједничка дјелатност источнохришћанских духовних отаца, украјинска барокна омитика

* duskopevulja@gmail.com

¹ Рад је у незнатно сажетијој верзији, без приложеног додатка, изложен на научном скупу „Наука и стварност“ на Филозофском факултету Пале, маја мјесеца 2018. године.

ОПШТЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ВЕНЦЛОВИЋЕВОГ БЕСЈЕДНИЧКОГ УМИЈЕЋА

Милорад Павић, састављач књиге Гаврила Стефановића Венцловића под насловом *Црни биво у срцу*, најобимнијег избора из његовог волуминозног рукописног опуса, овог вриједног ствараоца из првих деценија осамнаестог вијека представља као „свестраног чудака, говорника, антологичара, преводиоца, песника, преписивача, научника-енциклопедисту и естетичара (Павић, 1972, стр. 5), који је излазио пред своју паству са „сабљом у језику“. У летопису цркве у Коморану, у којој је одјекивала Венцловићева проповједничка ријеч, забиљежено је: „В лето 1739. дође јеромонах Гаврил Стефановић, славни проповедник из Сентандреје“ (Павић, 1972, стр. 128). Задивљен Венцловићевим списатељским умијећем и осјећајем за језик, Меша Селимовић у својој ће га знаменитој књизи *За и њојшић Вука* назвати „чудесни Венцловић“ и са усхићењем констатовати:

Унутарње богатство Венцловићева језика, патина дугог трајања које носи у себи фина култивисаност фразе, ритма композиције, еластичност и прилагођеност вишем, изведеном облику мишљења, максимална изражајност уз крајњу економичност, све је то било достигнуто веома рано, на самом изласку из седамнаестог века [...] Венцловићево дело није штампано, и цела једна историјска аквизиција, већ остварени високи домет на искуству векова, остао је мртво благо, а сада је само величанствена ископина, сетно сведочанство једне велике могућности коју су време и прилике онемогућиле (Селимовић, 1967, стр. 153).

Гаврил Стефановић Венцловић, заједно са Јованом Рајићем, Захаријом Орфелином и Доситејем Обрадовићем припада кругу најплоднијих, најразноврснијих и најзначајнијих стваралаца српске књижевности осамнаестог вијека. Сваки од њих у овом раздобљу, као и у српској књижевности уопште, има различит статус и књижевну судбину. Венцловићева специфичност у томе је што је његово дјело и данас само једним мањим дијелом познато и доступно. Зато, када се пише и мисли о њему, нужно је исказивати опрезност и обазривост. Прије свега, треба имати на уму да је Венцловићево дјело фрагментарно презентовано, и то у обимнијој Павићевој редакцији, у облицима који немају увијек упориште у оригиналним рукописима „славног проповједника“. То се лијепо види када се Павићева упореди са, обимом знатно скромнијом, редакцијом Гаврила Витковића, која није довољно репрезентативна јер се темељи на малом узорку. У литератури је више пута истицано да је Павићев избор из Венцловићевог опуса антологички а не књижевноисторијски, да је ау-

торска изворност замијењена приређивачевом креативношћу и умјетничким свјетоназорима (Уп.: Деретић 1972).

Друго важно питање тиче се Венцловићеве оригиналности, идентификовања његових узора и односа према њима (Уп: Миловановић 1981), које је једно од најзахтјевнијих када је ријеч о писцима из старијих раздобља српске књижевне баштине. Само један примјер овдје може снажно илустровати комплексност ове проблематике. Године 2013. објављен је и преведен на савремени српски језик Венцловићев *Сеншандрејски буквар* (1717), који је скоро 150 година, према једној несигурној претпоставци Стојана Новаковића, приписиван Кипријану Рачанину (Уп: Певуља 2018). Новаковић је претпостављао да је тај буквар, који је био само невелики почетни дио обимног рукописног кодекса, обликован према неком руском буквару (Уп: Новаковић 2010).

Када је ријеч о теми овога рада, у којем је, у ширем смислу, ријеч о Венцловићевим теоријским ставовима о бесједи и бесједништву, који су проистекли из његове непосредне проповједничке дјелатности, књига *Црни биво у срцу* може да послужи као вјеродостојан извор. Јер, ма како да су обликовани фрагменти из Венцловићевог опуса на народном језику и без обзира на њихово поријекло, они откривају Венцловићев савјестан однос према бесједништву, његовој улози и значају у једном друштву које је у драматичним историјским околностима покушавало да се организује и утврди облике нормалног живота. Зато тежишни смисао ријечи овог разностраног ствараоца није био проповједнички у ужем одређењу:

Пресудна је утилитарна функција беседе и он у првом реду брине о начину васпитања и поучавања својих слушалаца, уз подједнаку пажњу ка успостављању и одржавању интимнијег, ближег додира са публиком у виду двоструке повратне спреге: проповедник – паства. Венцловић пре свега има свест о различитом саставу својих слушалаца, о неједнаким могућностима схватања и разумевања, разноликости карактера, тако да свесно диференцира публику, према томе прилагођавајући беседе и дефинишући методе поуке (Памучар, 2011, стр. 24).

Облик и тематски дијапазон Венцловићевих апострофа одредиле су и конкретне историјске прилике и његова свијест о њима:

Он је недостатак штампане речи једноставно замењивао усменом речју, и све што би се у нормалним приликама могло и хтело саопштити путем штампе, он је саопштавао на једини у оно време и у приликама под којима је живео српски народ, одиста приближно ефикасан начин – путем беседе (Павић, 1972, стр. 128-129).

Павић нас информисе да је готово читав опус овог проповједника писан на народном језику настао у форми бесједа, или још прецизније, тај жанр могао би се одредити као „зборник беседа као синтетичка енциклопедијска форма која инкорпорира остале жанрове“ (Памучар, 2011, стр. 27). Милорад Павић, знатно доцније и Бојан Памучар, у изванредној студији „Азбучник појмова о књижевном раду Гаврила Стефановића Венцловића“, примјећују да знатан дио тих текстова не припадају овој жанру и да се само условно могу сврстати у његове оквире:

Слово је богата ризница разноврсних и разноликих реминисценција из традиције, цитата Библије, поређења, метафора, симбола уз наговештену употребу народног језика у изразу и лексици, као и уметање реалистичких фрагмената у проповед. У једној грубој формулацији, може се сматрати изоморфним у односу на целокупно Венцловићево дело, које је на сличан начин, само на ширем плану грађе, синтеза разноврсних елемената, слободно структурираних у удруженом настојању да изнесу поуку и сврху беседе (Памучар, 2011, стр. 30).

Независно од форми у којима Павић доноси Венцловићеве ставове о бесједништву у књизи-зборнику *Црни биво у срцу*, они су занимљиви, јер, макар посредно, откривају теоријску подлогу његовог бесједничког и проповједничког рада. Чак је од другостепене важности и оригиналност ових интересантних, разноврсних и многобројних запажања, јер ако нису изворно ауторови, они предочавају његову бесједничку позицију и проповједнички идеал, његову склоност да се темељно припрема за одговорну дужност коју је предано и са страшћу обављао. Најзад, са великом вјероватноћом може се тврдити да су текстови који, према прецизнијем жанровском одређењу, представљају беседе, оригиналне Венцловићеве творевине: по стилу и језику, асоцијативном регистру, фигуративним комплексима, тематици и реалистичким појединостима.

Венцловић је баштинио двије проповједничке школе и традиције. Очигледно је обје добро познавао и њихова искуства у својим апострофама комбиновао. Једна је источнохришћанска, византијска, чији су главни представници били Василије Велики, Глигорије Богослов и Јован Златоусти. Нашем аутору био је најближи Јован Златоусти, који је, имајући на уму слабост човјекове природе, „подучавао олакшавајући тегобу људима“. Павић закључује да је „један велики део Венцловићевих беседа рађен по узору на Златоустог, или представља мање или више верне прекаде и посрбљавања Златоустових беседа“ (Павић, 1972, стр. 132).

Друга традиција на коју се угледао Венцловић била је њему временски знатно ближа, руско-украјинска барокна омилитика, чији су најистакнутији представници били Василије Гаљатовски и Лазар Баранович. Овом залећу он дугује неке од одређујућих постулата својих беседа

и проповиједи: учестало уметање реалистичких фрагмената, разуђен регистар слика и асоцијација, поетске и драмске елементе проповиједи, непосредан контакт са паством/слушаоцима, специфичност језичког израза, доминантност алегорије као начина преношења порука и изразита дидактичност изговорених садржаја. Та спона између Венцловићевих бесједа, временског тренутка у којем су настале и изговорене, умногоне одређује њихов тон, карактер и вриједност:

Венцловићеве беседе су највредније и најоригиналније у оним надахнутим тренуцима када се у њима овај велики господар језика са замахом и гневном силином обрати својој шајкашкој пастви и изнесе на предикаоницу тешкоће, сукобе, односе и кризе српског народа у Угарској у првој половини XVIII века (Павић, 1972, стр. 142).

На њихова наведена својства указао је Јован Скерлић у својој књижевноисторијској синтези српске књижевности осамнаестог вијека, следећим ријечима:

Те његове беседе не одликују се само чистим и течним народним језиком, правом народном синтаксом, обилним речником, обртима и фигурама из народног причања; оне показују стварно и велико познавање народног живота, разумевање народних потреба, озбиљно схватање пастирске дужности, тако да беседе Гаврила Стефановића Венцловића иду у најбоље производе целе српске омитике (Скерлић, 1966, стр. 199).

На основу сазнања стечених из наведених традиција, али и на основу властитих искустава из непосредних контаката са својом паством, он је знао да успјех проповиједи или бесједе подједнако зависи колико од спремности, спретности и посвећености онога који се обраћа толико и од оних који га слушају, са којима путем живе усмене ријечи успоставља чврсту везу. Навешћемо овдје карактеристичне Венцловићеве ставове о бесједнику, бесједи и слушаоцу, које је Милорад Павић, у избору из његовог опуса, донио у стихованом облику. У „Похвали бесједнику“ Венцловић казује: „Тко људе уразумљује/ Томе разуму његову нејма краја,/ Ко зна потајну/ Што лежи у чијем срдцу,/ Како тај књиге не би знао?/ Језик му је/ Кано перо скорописца књижевна/ Не пише ни с пером, Него са својим прстом/ Без мастила“ (Венцловић, 1966, стр. 158). Као похвалне особине бесједникове овдје су посебно наглашени разум, знање, способност уживљавања у унутрашњи свијет других људи, познавање језика и визуелног опредмеђивања проповједничког става, његових невербалних гестова, дакле, укупне појаве. Текст који Павић насловљава „За добру беседу молитва“ овако гласи: „Којино си родила слово божије с плоћу,/ Ти и сад, молим те, роди,/ Ако су ми и погана уста/ У њима божије слово!/ Боже, који шиљеш/ Слово своје земљи,/ По-

шаљи у моја земљана уста,/ Да у кроткости тече слово твоје/ У ушима слушатеља мојих“ (Венцловић, 1966, стр. 123). За успјех бесједе нису, ипак, довољне само проповједникове способности, већ и благослов господњи и бесједнику и слушаоцима, због чега Венцловић употребљава молитвени тон у овом тексту. Држећи да је за успјех изреченог најважније како ће бити примљено од оних којима је намијењено, Венцловић молитвено призива кроткост за слушаоце. Текст под насловом „Молитва за слушаоце“ гласи: „Речи, која нас ради плот би, У плоти мојој буди реч, Учини и возљубљеним/ Слушатељима мојим/ Да приме у уши речи моје,/ Од тебе, Речи, дате!“ (Венцловић, 1966, стр. 134).

У књизи *Црни биво у срцу*, како рекосмо, до сад најобимнијем избору из Венцловићевог замашног рукописног опуса на народном језику, налази се више различитих текстуалних фрагмената који откривају његове теоријске ставове о бесједништву, а који нам посвједочују да је овај „славни проповедник“ непрестано мислио о своме позиву и да му се са ријетком преданошћу посвећивао. У једном од тих фрагмената Венцловић пише:

Кад ко поздуго хоће што да беседи и навала му је приспела беседљива на уста, мучно му је то све једним махом изговорити, него и неколико дана ваља да разреди да и сам облакша те не смета језика, и људима нека је наслатко слушати и примит разбирајући по реду о чему је приказивање. Ни то не може бити да се хамбар жита саспе у један цак и однесе се. Тако ни памет све учене књиге уједанпут не може сместити у мозак свој, ако не по мало докле се све сручи. И слух и језик с мером се држи. Свашто је много човеку досадно ако би штио и најслађе било. Свет је свет и ништа овога света од видеела света нејма послађе, а много доби гледећи и то се досади те једва чека кад ће се смркнути да полежи и одмори се мало жмурећи му с очима. Ако ли је подуга ноћ, пак једва чека да би брзо свануло и нагледа се дна, те што за видеела упослује. Зато Бог видећи му нашу nelaгодност двоструко нам доби дади: лето за старање своје хране пољско рађење, а зиму за хузурење у топлих соба нам седети и ко што има посла седећи радити. Дан за посао, а ноћ пак за спавање и отпочинак телу и очима (Венцловић, 1966, стр. 214).

Овдје смо изабрали један од најупечатљивијих примјера Венцловићевог истицања важности „бесједничке мјере“, обима казивања, које је од пресудне важности за бесједников успјех. Губљење из вида те мјере обесмишљава само проповиједање и чини га нефункционалним. Мјера на којој на бројним мјестима инсистира Венцловић, као што се види из наведених ријечи, подједнако је значајна и за говорника и за његове слушаоце, чиме је истакнута њихова спрега као услов остваривања „комуникације“. Као и на другим мјестима, он теоријски став увијек илуструје не-

коликим живописним примјерима и сликовитим поређењима како би остварио што убједљивији реторички ефекат.²

И наредни одломак је проблемски и смисаоно сличан претходном. Венцловић пише:

Тако ето и да је учитељској беседи: с временом и одмучање ваљаде имати. Тако да на себе каха и у забун меће са навалом беседљивом, а ни слушаоце свр мере с тробоњеном досадом заглушити. Знајући за то премудри цар и пророк Соломон изговори ове речи: *Има, вели, шоме време када говорити а с временом и помучити*. Ама вама христјани, дужно је свакад ту стојећи вам у цркви. Ваља време тихо имати, нема уста, а уши отворене и бистро умље, за памтење божијих од учитеља издватаих вам заложених речи. Толико само једноме учитељу и по њем чатцем и певцем црковних ту време нека је говорљиво, а не и другим. Јерно ваша је ћуд слична новоме вину испод бадњица, црпану пијући у незнан, докле који и овртоглави. А тко ли је доличан стародвњашњем тиху вину, тај многу издаје за снагу требајућим хвајде (Венцловић, 1966, стр. 296-297).

Очигледно опсједнут значајем обима казивања, чију је важност увидио у вишегодишњој проповједничкој дјелатности, Венцловић и у горњим ријечима назначавач сврховитост бесједничке мјере, илустроване нужношћу да се „беседљива навала“ одмијени „одмучањем“, да се послужимо његовом говорничком сликовитошћу. Параболи, поређењу те поједностављеној слици у наведеном примјеру, Венцловић придружује и цитат, којим често поткрепљује своја казивања.

Венцловић се посебно обраћа свештеницима, поповима, учитељима, женама, блудницама, господи, слугама, на крају, *свима и свакоме*, наглашавајући универзални карактер својих *казивања*. Бесједи, поред

² Један од тих животних примјера јесте и сљедећи: „Јерно и сам се себи бојим, зашто не себи да своје семе сејем ни у своју ми њиву, него семе и њива је спахијска, ја исто за најам послујем. А семе господиново у земљу му зачепркавам, еда би боље никло и да га вране и свраке не позобљу како прво што су и с клицама с оштри кљунови им све почупали и изјели. Зашто ако своме господину летње не донесем кога рода, срам ће ми бити. Зато не смем се усудити много ни усева у суву земљу метати, ако најпре не узвидим наспоравају ли се њиве – ваша срдца – износити род на видело, да се о томе похвалим!“ (Венцловић, 1966, стр. 242). И овдје се указује на нужност успостављене комуникације између проповједника и његових парохијана, као важног предуслова „хвајде“ изговорених ријечи. Овај примјер важан је зато што открива још једно својство Венцловићевог бесједничког поступка. Он веома често параболично казивање библијског поријекла, којим започне текст, а које је тако карактеристично за нашу средњовјековну књижевност, поентира сликовитим поређењем или једнозначном сугестивном сликом.

осталог, о вјерном другу, о неравноправности жена, о таштини, о укупу, о лажној молитви, о неслози, о себичности, као и о бројним другим вјечито актуелним темама и проблемима.

Венцловићеве бесједе нису нападамо поучне, оне импресионирају снагом језичке убједљивости, увјерљивошћу слика, примјера, аргументата и поређења а понајвише говорничком страшћу. Ови кратки текстови примјер су својеврсне *школе живоћа*; бесједник својим парохијанима, својој *шајкашкој пастиви*, као неупитне животне вриједности истиче: рад, правдољубивост, богопоштовање, ред, улудност у понашању итд. Његове одрешите поуке и поруке почивају на хришћанском учењу, општим моралним начелима, народној мудрости и сопственом опитном искуству. Не подилази слушаоцима, већ их неријетко, свјестан важности своје улоге, критикује и прекоријева: „То је ето мога снебивања брига и не могу зла очима гледати што се пери и свака се неправда сплеће“ (Венцловић, 1966, стр 300). Сматрајући се дијелом своје пастве, на једном мјесту за себе каже *убоји ваш пастир*.

АНАЛИЗА БЕСЈЕДЕ „ПОХВАЛА КЊИЗИ“

Међу Венцловићевим бесједама „Похвала књизи“ издваја се обимом (једна је од ријетких која је у потпуности завршена, смисаоно заокружена), а затим и по томе што је већим дијелом посвећена промишљању бесједништва, његове форме, могућности и задатака. Венцловић ово своје *казивање*, настало поступком *сасукивања*, започиње алегоријском сликом:

Којино руде и мајдане копају тако сматрају и послују докле год наоде и мало златне жице, не остаљају, него дурма раскопавају у добину и траже има ли јоште што догод до једне мрве све не поваде, и тако се већ махну, те другу пак изнова започињу (Венцловић, 1996, стр. 318).

Бесједник овим ставом наглашава колико је неку тему неопходно детаљно и свеобухватно сагледати, све до најситније појединости. Да би се то постигло, казивање мора бити *повраћно*, саопштено различитим средствима и у више махова. Наш проповједник притом мисли и на бесједника и на слушаоце, свјестан да је ријеч о разговору, који може бити за *хвајду* само онда ако бесједнику *не додије многи беседећи*, јер би слушаоци *оћуљали слушајући*.

И наредна цјелина бесједе, са становишта композиције овога жанра, припада уводном дијелу, оном у којем се придобијају наклоност и интересовање слушалаца. У основи Венцловић развија исту мисао, само, умјесто алегоријске слике, прибјегава сликовито снажном поре-

ђењу. И поново проблематизује статус говорника и оних којима се он обраћа:

Јерно тако и мати мила кад своје дијете одбија од сисе и учи га храну јести, исто по мало га напре кашичицом залаже, а не много таки даје, зашто да га први мах много заспе, ништа му то не хвадише кромо што пљујућу му натраг квари и мрља своје прси и хаљинице. Ако га помало и тихо залаже то оно с вољом и мило прима те расте по мало и гоји се (Венцловић, 1966, стр. 319).

Венцловић на основу овога примјера, преузетог из живота, истиче важност поступности саопштавања и поучавања, које мора бити далеко од сваке нападности. Венцловићев циљ јесте да се изговорено у свијести слушаца „згусне и на памети отврдне“ те да се упућене ријечи не приме „са slabим и студеним срцем“, него с врућим емоцијама и бистроумљем. Смисао бесједе, као особеног жанра, од свога утемељења па до данас, јесте да дјелује на разум и на емоције слушаца, што је Венцловићу као познаваоцу законитости реторике добро познато.

Средишњи дио сваке бесједе јесте сучељавање и супротстављање различитих становишта, схватања и погледа. Према начелима примијењеним код старовременских бесједника, Венцловић најприје подастире аргументацију коју подвргава критици и оспоравању. Поступком цитатности то становиште чини аутентичним: „Ја сам судач, кнез, биров, ешкуч, полугар, вуцибатина, грижа ми је с варошки сеоски ли послови!“ А онај пак:

Ја сам трговац занација ли, орач, копач, војник, херак, петак ли био, жену, децу имам, многу кућњу чељад, стоку, миљкове и доста ми је белаја на врату. А нисам поп ни калуђер, светски сам човек, није мени до писма и чатања, нит је то мој посао, него калуђерски и поповски, ђачки – којино не имаду другог посла; на то су се предали те им је сотога њихов живот, храна и брана, одећа и обућа; друге бриге ни старости не имаду собом! А нас је то прошло и отишло, не можемо се о књига бавити ни их имамо кад чатати (Венцловић, 1966, стр. 319).

Венцловић увјерљиво оспорава оваква становишта, сматрајући их погубним, а ријечи којима се саопштавају бесмисленим (*несланим*). Књиге и из њих доступно знање много су потребнији људима који су у свакодневном суочавању са недаћама живота, за које он у својим апострофама најчешће употребљава метафору разбој. Венцловићева контрааргументација, дијалогска обликом, изнесена је у форми реторских питања, односно посредним обраћањем слушаоцима:

А кому ли више и ваља учену бити како теби? Туштену старост и бригу имаш те доста пут ка несвестан ходиш – ја тко да ти буде

у том разговор и потешивање ако не књижно световање и наук, да си о свему хитлен, вешт, мудар и освестан, сам ти и твоја ти чељад једнако? Нити је у манастиру толико много учења за потребу колико је теби, којино на туштене душепагубне мамце долазиш и у многе замке се препињеш, а калуђери се у пустињи баве, у богомољству под игумановим су заптом, нашто им је много учење? Толико се не мешају с људском грајом; вама више позор на себе ваља имати јерно ви у овом свету тако боравите ка у морској пучини гњурајући се пливате и много у свачем згрешујете (Венцловић, 1966, стр. 320).

Овај дио „Похвале књизи“ Венцловић засводњава одрешитим ставом, који је у директној вези са насловом и главном темом бесједе: „И заради тога свакад се ваља сваком вам с писмом врло орућати супроћ душевних душмана“. Поруку бесједе, такође по начелима древних реторичара и бесједничких приручника, подупире навођењем библијских ријечи: *Сазнај јер сред замки ходиш*. Додатну увјерљивост главном ставу и кључном мјесту бесједе, он даје реалистичким фрагментом, *исјечком* из живота и навика својих парохијана, досељеника у подграђа на горњем Дунаву: Буру, Коморану, Острогону и Сент Андреји, гдје је вршио своју свештеничку дужност:

[...] по улица, по пазари, по бирцузи, где се много штошта зала пери, свуд се ти туда намераш кудно се и телесно разждизање спори, највише тима који у дућани се находе и на сокак свакад звире и леп поглед очи јазви, срцем се смућа, мазне и погане беседе курварске слушање, много доби кожу јежи; достапут један женски глас сладак целу снагу човечу сву раслаби и из памети га изведе (Венцловић, 1966, стр. 321).

Закључни сликовити паралелизам у функцији је разраде главне теме „Похвале књизи“. Апостолске и пророчанске књиге људима су исто што и занатлијама њихов алат: незамјењив штит пред искушењима и надлазећим невољама живота, услов да се опстане и претраје.

Истицање главних задатака бесједе и бесједништва, припада теоријском слоју бесједе о којој је овдје ријеч. Евиденција проповједничких циљева, према Венцловићу, прилично је богата: поправљати душе, разврађено састављати, маторо понављати, криво исправљати, сакато припојавати, помрљато глеђисати, итд.

Завршетак бесједе, као њено ударно мјесто, представља притврђивање средишње идеје:

Не да не радимо о добаљању свакојаким књига еда би не допали без њих смртних рана. Не злато ни сребро да код себе тутољимо и кријемо, бисер и камење, него многе књиге да скупљамо! Благо што се више множи, то више пакости сконаториоцу, а

књиге духовне, стичући их, голему хвајду доносе у њих привирцији. Кано где стоји царева бојна муниција ако и нико не обрће шњоме, опет велику имаду о себи слободу и тврдо обстојање који унутра бораве, нити која харамија, злотвор ли и хрсус, сми близу доћи да прокопа бедна. Тако и где се год у ком дому находе многе књиге, измиче, и бежи одонуд свако ђаволско дејство и мачтање, свака привидна хавет клони се, не сме насртати на кућане и врло с добрим разговором се сви живу мирно и поштено борављећи. И само исто на књиге згледање заустеже човека од греха. Ако и на путу у ком заборавку дрзнемо штогод неваљало учинити, вративши се дома гледнемо на књиге, таки се осудимо и у себи се стресемо те се устручамо више затратати у онакве злокобице (Венцловић, 1966, стр. 322).

ЗАКЉУЧАК

Бесједа Гаврила Стефановића Венцловића под насловом „Похвала књизи“, поред тога што је један од највреднијих његових текстова припадајућих овоме жанру, истовремено је и „бесједа о бесједи“, трактат о бесједништву, у којем су основна обиљежја бесједе, њен смисао и функција, опширније изложени него у било ком другом тексту објављеном у књизи *Црни биво у срцу*. Зашто похвала књизи? Најприје због тога што је у првим деценијама осамнаестог вијека, у којима овај необични писац и проповједник ствара и дјелује, књига била ријетка драгоценост. Скоро стотину година након Велике сеобе (1690), Срби ће добити прилику да у штампарији Јозефа Курцбека у Бечу штампају књиге на своме језику и писму. Зато појава *Шемашографије* Христифора Жефаровића, у Бечу 1741. године, означава један од најзначајнијих догађаја нововјековне српске културе (Уп: Давидов 2011).

С друге стране, књига је за Венцловића у овој бесједи вишезначна метафора. Она је заклон и штит пред незнањем и потенцијална могућност сазнавања. Она је гаранција духовне сигурности, нарочито у несигурним временима, каква су била она у којима је текао Венцловићев живот. Најзад, она је ризница трајног знања, поуздани компас за сналажење на *разбоју животи*.

Будући да је Венцловићево дјело последије Павићевог избора у књизи *Црни биво у срцу* ријетко и у кратким фрагментима прештампавано, углавном у оквирима избора из српске књижевности осамнаестог вијека, бесједу „Похвала књизи“ прилажемо овоме раду као позив на враћање Венцловићу и нова презентовања његовог опуса.

Литература

- Венцловић, Г. (1966). *Црни биво у срцу*. У М. Павић (Прир.). Београд: Просвета.
- Давидов, Д. (2011). *Српска Сџемајштрафија*. Нови Сад: Прометеј.
- Деретић, Ј. (1972). Мистификације око Венцловића и старе српске поезије. *Књижевна историја*, књ. IV, св. 16, 705-722.
- Миловановић, Ч. (1981). О изворима и књижевном поступку Гаврила Стефановића Венцловића. *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, књ. XXIX, св. 1, 27-42.
- Новаковић, С. (2010). Стари Српско-словенски буквар с неколиким белешкама за историју буквара уопште. У Н. Савковић (Прир.), *Од Рачана до Сџерије (13-37)*. Нови Пазар–Нови Сад: Државни универзитет у Новом Пазару–Завод за културу Војводине.
- Павић, М. (1972). *Гаврил Сџефановић Венцловић*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Памучар, Б. (2011). Азбучник о књижевном раду Гаврила Стефановића Венцловића. *Људи џоворе*, број 10, 11-41.
- Певуља, Д. (2018). Сентандрејски буквар Гаврила Стефановића Венцловића. *Наука и стварност*, књига 12, том 1, 491-507. Пале: Филозофски факултет.
- Селимовић, М. (1967). *За и џрошћив Вука*. Београд: Слобода.
- Скерлић, Ј. (1966). *Српска књижевност у XVIII веку*. Београд: Просвета.

Duško V. Pevulja

„POHVALA KNJIZI“ (“IN THE PRAISE OF BOOK”) – AN ORATION ON
THE ORATION OF GAVRIL STEFANOVIĆ VENCLOVIĆ

Summary

Gavril Stefanović Venclović, a notable preacher and Serbian writer from the first half of the 18th century, left an extensive opus of nearly twenty thousand handwritten pages. One half of it was written in folk language, mostly in the form of orations. Two traditions met in his oratorical experience: the Eastern Christian/Byzantine and the contemporary Ukrainian homiletics, most notably represented by Lazar Barinović and Joanikije Galjatovski. Based on the models from the traditions he looked up to and followed by the sequence of impulses of his own multiple talents, Venclović created his orations. It can be reliably claimed that some of the orations representing the collective portrait of his parocians/listeners are the original creations of this memorable orator. Among the multiple orations where Venclović also sporadically mentions the questions significant for the identification of this ancient genre, one is particularly momentous – an oration named *Pohvala knjizi* (*In the Praise of Book*), that can be interpreted as a theoretical platform of Venclović's oratorical practices.

Key Words: Gavril Stefanović Venclović, oration, Serbian baroque oration, narrative activity of the Eastern Christian church fathers, Ukrainian baroque homiletics

ПРИЛОГ

Гаврил Стефановић Венцловић
ПОХВАЛА КЊИЗИ

Којино руде и мајдане копају тако сматрају и послују докле год находе и мало златне жице, не остаљају, него дурма раскопавају у добину и траже има ли јоште што догод до једне мрве све не поваде, и тако се већ махну, те другу пак изнова започињу. И ово казивање такођер повратно је и откада је започето, где ли је изостало, одонуд опет да то преузмемо сасукивати; крај с крајем да се састаља и једнако се пружа. Та ако ћемо што на то рећи могло се је и једним дном све вам по реду ишчатати ова притча. Ама зато остависмо и надаље једно; и мени би се додијало много беседећи, и ви бисте оуглали слушајући, те ни бисте марили ни пак што упантили. Зато једно пресекосмо а друго започесмо да и оно задржите и по одмору опет сећате се вештије вам примати разговор за вашу хвајду.

Јерно тако и мати мила к деци кад своје дијете одбија од сисе и учи га храну јести, исто по мало га напре кашичицом залаже, а не много таки даје, зашто да га први мах много заспе, ништа му то не хвајдише кроме што пљујући му натраг квари и мрља своје прси и хаљинице. Ако ли га помало и тихо залаже то оно с вољом и мило прима те расте по мало и гоји се. Зато и ми вама овога учења навалом не наздрависмо једним махом с големом превршном чашом, да се и ви не загушите, те пиће проспете и чашом о земљу крхнете, пак напоље псујући изпоутичете без обзира, него на више дана то разгодисмо те међу тим дневи да бисте од многог вам стајања препочинули и застајало би вам се првашње учење у глави, да се згусне и на памети отврдне. Зато често и спомиње вам се доказујући што ће се о чему ли напредак изговарати, да бисте не са слабим и студеним срцем него с врућим и бистроумљем примали свакад, а међутим, дотле роком код куће вам борављећи којино зна и има коју књижицу, разчатавали је а не узалуд седели, ни по сокаци зурили и разгледали ко пут ходи што ли чини, не женских неваљалих беседа проносили. Знате да је то грехота! Ако последњим дном немате кад, то бар недељом и светцем забаљајте се у књижном учењу и чатању а не чекајте своје смрти проводећи вам дни и године у залуд... И со том ивтиром и маном ви се не одпирите говорећи вам: „Имамо ми другога доста свакојака посла, старости своје нам бриге на глави!“ Тај вели: „Ја сам судач, кнез, биров, ешкуч, полугар, вуцибатина, грижа ми је с варошки сеоски ли послови!“ А онај пак: „Ја сам трговац занација ли, орач, копач, војник, херак, петак ли био, жену, децу имам, многу кућњу чељад, стоку, миљкове и доста ми је белаја на врату. А нисам поп ни калуђер, светски

сам човек, није мени до писма и чатања, нит је то мој посао, него калуђерски и поповски, ђачки којино не имаду другог посла; на то су се предали те им је сотога њихов живот, храна и брана, одећа и обућа; друге бриге ни старости не имаду собом! А нас је то прошло и отишло, не можемо се о књига бавити ни их имамо кад чатати.“

Погубне су то и неслане речи. Та о, деканчино, што то говориш човече божји? Да није твој посао о писму учити се! А кому ли више и ваља учену бити како теби?...Туштену старост и бригу имаш те доста пут ка несвестан ходиш - ја тко да ти буде у том разговор и потешивање ако не књижно световање и наук, да си о свему хитлен, вешт, мудар и освестан, сам ти и твоја ти чељад једнако? Нити је у манастиру толико много учења за потребу колико је теби, којино на туштене душепагубне мамце долазиш и у многе замке се препињеш, а калуђери се у пустињи баве, у богомољству под игумановим су заптом, нашто им је много учење? Толико се не мешају с људском грајом; вама више позор на себе ваља имати јерно ви у овом свету тако боравите ка у морској пучини гњурајући се пливате и много у свачем згрешујете. Зато и свакад честога из писма ваља вам држати се потешна разговора. Калуђери су подалеко од разбоја; толико их не сустижу бојне стреле да су рањави, а ти брате удиљ си на рату и на бранику стојиш; често се и раниш, више ти и лека привијати ваља. Јерно, жена те дражи и на зло подбада, син и кћи те брижи, слуга, слушкиња, момак једи, враг накаче, коншија немири, друг завиди, ортак невери и заноси, достапут и судац прети и глоби, штета, сиромаштво дерти, изгубљење плаши, помор на плач приводи, леп, богат живот на велико држање дме, злоторављење гризе. То к томе многа мућња и смућња, гарез, вада, преречивање, туга, брига, слављење, тафра, дика, цифрасто ношење, у нос духање, пркоси, немирост, жеља светска и беда туштена свега те опколила. Стреле вражије су то туштене, а не знаш откуд те стрељају, те ако би како било ваља ти погинути с душом, ако од писма ка томе не узимаш добра штита ни заклона. И заради тога свакад се ваља сваком вам с писмом врло оружати и орлити супроћ душевних душмана. Сазнај – рече – јер сред замки ходиш; по улица, по пазари, по бирцузи, где се много штошта зала пери, свуд се ти туда намераш кудно се и телесно разждизање спори, највише тима који у дућани се находе и на сокак свакад звири и леп поглед очи јазви, срцем се смућа, мазне и погане беседе курварске слушање, много доби кожу жежи; достапут један женски глас сладак целу снагу човечу сву раслаби и из памети га изведе... Ви и у цркву и на само страшно причештеније кад идете, пре и после са женама смијете се и шалите и за руке жељом тискујете похотљиво на образ им гледате, пак ништа је то, је ли? А камо вам танци и шњима вртежи? Колико пут путем проходећи с погледа с мириса еда ти, лише оба двоје млада струка, не затрепти ли ти срдце и много доби остане ти на мисли? С једним погледом сиромаше, заробљен си остао!...

Не знате ли ове занације, кујунције, казанције, коваче, коларе, ако би који мајстори да му били, имајући цео сав свој халат чим но своју мајсторију проводе: кад чим оскуди и осирوماши ако би му и хлеба у кући нестало, хоће ли он продати од онога мајсторскога халата му што год да се сотим захрани? Чини ми се да неће. Воли у зајам искати или чим другим што зарадити да дан-два претавори се док му опет посао у руке дође откуд, него ли и најмање које сећиво да му нестане. Зашто, да што од онога прода, чим би већ пословао и живио би се после? Зашто, докле заната се држи и сав свој серсам има к њему, дотле и хлебац има, може и зајмом наћи, а кад се тога пометне, и о другом не зна радити, ни се има чим окретати - го просјак остаје! Ако би му што и узајмио, веле људи, безевија је и битанга, неће да ради ни да послује, зато је и спао те ништа нејма. А докле је халат, дотле и занат је на месту. Томе се и нама држати ваља; како што су орудија ковачем наковањ, чекич и клеште и остало по томе, тако је и наше мајсторије халат апостолске пророчаске књиге и свка богодана писма за нашу хвајду користну. Те како они с оним састаљају и праве своје драголије тако и ми с овим наше душе попраљамо и развраћено састаљамо, маторо понављамо, криво исправљамо, сакато припојавамо, помрљато глеђешемо. И они ето дотле своју мајсторију казују одашто што праве да оно на дузен здраво и цело из руке им изађе на видело. Ама материју преврнути на другу ствар не могу: да учине од абе чоху, ни од сукна свилу, или од гвожђа сребро, злато ли, него исто налико промењују, штоно се вели: од јаке капут, од рукава чакшире, тозлуке ли, и с коспрде ражањ, и тим прилична. Ал' у нашем занату је тако. На боље и лепше се преврће. Доста пут може се справити од обојка диба, од струне скупа чоха, из дрвене чутуре златан кондир. По сведоци апостола Павла, штоно вели, у бојарском дому није теке само посуђе златно и сребрно све, него и свакојаки се судова онде находи: бакарних, земљаних и дрвених, а ако ли тко себе лепо из тога очисти и испере, може бити сасуд и за част посвећен за сваку лепу потребу и готов, хубав за свако прихватање своје господару.

Не да не радимо о добаљању свакојакних књига еда би не допали без њих смртних рана. Не злато ни сребро да код себе тугољимо и кријемо, бисер и камење, него многе књиге да скупљамо! Благо што се више множи то више пакости сконаториоцу, а књиге духовне, стичући их, голему хвајду доносе у њих привирцији. Кано где стоји царева бојна муниција ако и нико не обрће шњоме, опет велику имаду о себи слободу и тврдо обстојање који унутра бораве, нити која харамија, злотвор ли и хрсус, сми близу доћи да прокопа бедна. Тако и где се год у ком дому находе многе књиге, измиче, и бежи одонуд свако ђаволско дејство и мачтање, свака привидна хавет клони се, не сме насртати на кућане и врло с добрим разговором се сви живу мирно и поштено борављећи. И само исто на књиге згледање заустеже човека од греха. Ако и на путу у

ком заборавку дрзнемо штогод неваљало учинити, вративши се дома гледнемо на књиге, тако се осудимо и у себи се стресемо те се устручамо више затратати у онакве злокобице.